

เพลงกล่อมเด็กอีสาน : การศึกษาตามแนวประณามวาทะ

■ ภาพพงศ์ อุดมศิลป์

เพลงกล่อมเด็กเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral literature) ที่มีปรากฏอยู่ในแทบทุกท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็เพลงกล่อมเด็กในท้องถิ่นใดต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่คล้ายคลึงกัน คือ กล่อมเพื่อให้เด็กเกิดความเพลิดเพลินและหลับง่ายขึ้น แต่จะแตกต่างกันบ้างตรงที่ภาษาและรายละเอียดของเนื้อหา ซึ่งสัมพันธ์ กับบริบททางวัฒนธรรมและสังคมของแต่ละท้องถิ่น

เพลงกล่อมเด็กโดยทั่วไปมักมีเนื้อหามุ่งสอน ปลูกโยนและชุ่เด็กบ้างเพื่อให้เด็กกลัวแล้วนอนหลับ แต่เพลงกล่อมเด็กบางเพลงก็มีเนื้อหาที่แสดงอารมณ์ สะเทือนใจและความทุกข์ยากของผู้ใหญ่ที่สัมพันธ์ กับวิถีชีวิตของกลุ่มชนซึ่งอาจจะไม่เกี่ยวข้องกัตัวเด็กโดยตรง

บทความดังกล่าวมุ่งศึกษาเพลงกล่อมเด็กอีสานตามแนวธรรมชาติของประณามวาทะ (Blason populaire) ของ Wm.Hugh Jansen ในบทความ “The Esoteric - Exoteric in Folklore” เจนเสน เป็นนักคติชนวิทยาที่สนใจในธรรมชาติของประณามวาทะ หรือการแสดงทัศนะของผู้พูดต่อกลุ่มของตน หรือต่อตน หรือต่อคนต่างกลุ่ม ทั้งนี้อาจมีได้ทั้งในแง่บวกและในแง่ลบ กล่าวคือ ชมกันก็มีตั้งข้อรังเกียจกันก็มี (เจนเสน อ่างในกิ่งแก้ว อิตถการ 2526 : 1)

ทัศนะแบบเอสโซเทริก (Esoteric) เป็นทัศนะสำหรับคนวงใน หมายถึงการที่คนในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแสดงความคิดเห็นหรือมีทัศนะเกี่ยวกับกลุ่ม ของตนว่าเป็นอย่างไร

ทัศนะแบบเอ็กโซเทริก (Exoteric) เป็นทัศนะสำหรับวงนอก หมายถึง การที่คนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นหรือมีทัศนะเกี่ยวกับคนต่างกลุ่มว่าเป็นคนอย่างไร

เพลงกล่อมเด็กอีสานที่แสดงทัศนะแบบเอสโซเทริก

การศึกษาเพลงกล่อมเด็กอีสานตามแนวทัศนะแบบเอสโซเทริก คือการศึกษาว่าเพลงกล่อมเด็กอีสานแสดงทัศนะของคนอีสานต่อกลุ่มของตนหรือตนเองอย่างไร ซึ่งการแสดงทัศนะดังกล่าวมีทั้งแง่บวกและลบ ดังนี้

เพลงกล่อมเด็กอีสานที่แสดงทัศนะแบบ เอสโซเทริกในแง่บวก จะเห็นว่าเพลงกล่อมเด็กอีสานส่วนหนึ่งนอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนและปลูกฝังค่านิยมเรื่องการศึกษาแก่เด็ก ๆ แล้ว ยังแสดงทัศนะของคนอีสานส่วนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่นิยมยกย่องผู้ที่มีการศึกษา ผู้ที่มีความรู้ ดังที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กอีสานโดยทั่วไป เช่น

ตาเวเนอเขยขึ้นสี่แดง ๆ
 ยามแสงส่องแสงซุมือ
 ยามมือเข้าสีตาเวเนเจ้างาม
 แหวนงาม ๆ ให้หลานช้อยแด
 เอาหลานแบมือมาให้เพื่อน
 สีให้แสงทองแสงคำ
 ใ้บักท่าเจ้าใหญ่เจ้าสูง
 เจ้าลุงเป็นขุนเป็นท้าว
 มีความห้าวเป็นนายเป็นขุน
 ให้ผลาบุญอุ้มชูเจ้าไว้

โอเนื้อลูกเอย เจ้ายังหนุ่มยังแน่น
 ใ้เจ้าแก่นทางเฮียน
 ใ้เจ้าเพียรศึกษาค้นหาวิชาไว้
 ใ้เจ้าเก็บเจ้าคำคำเว้าของพ่อแม่
 ใ้เห็นแก่พี่แก่น้องคนจิงยกย่องสรรเสริญ

เพลงกล่อมเด็กอีสานนอกจากจะแสดงทัศนะ
 ในทำนองยกย่องผู้ที่มีการศึกษาแล้ว ยังแสดงทัศนะ
 ว่ากลุ่มของตนเป็นกลุ่มชนที่ใ้บุญสุนทาน หมั่นทำ
 บุญตักบาตรอยู่สม่ำเสมอ อีกทั้งยังเป็นผู้ใ้เจียมเนื้อ
 เจียมตัวสมกับสถานภาพของตน เช่น

นกเอี้ยงเอยเขาใ้เลี้ยงควายเฒ่า
 ควายกินข้าวเขาจับนกเอี้ยง
 นกเอี้ยงกินจุกนางทองสุขหุงข้าวจ้งหัน
 นางทองจ้งนทร์ตักกวัดตกวา

นอนสาหล่าหลับตาแม่สิ่ก้อม
 แม่ไปท่งสิ่ส้อฮวกมาหา
 แม่ไปนาสิ่ส้อนุ่งมาป็น
 เฮาคนจกนินยอมกินหน้อย
 ใ้ลูกน้อยหลับตาสาแม่เด้อ
 นอนสาเด้อหลับตาสาแม่เด้อ

เพลงกล่อมเด็กอีสานที่แสดงทัศนะแบบเอส-
 โซเทร็คในแง่ลบ มีเพลงกล่อมเด็กอีสานจำนวนมาก
 ที่แสดงทัศนะในแง่ลบต่อกลุ่มของตนเอง กลุ่มคนที่
 ถูกมองในแง่ลบนั้นมักเป็นผู้ที่ประพฤติตนไม่เหมาะ
 สมและมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานของ
 สังคม เช่น แม่หม้าย แม่ร้างที่ใ้ทำผู้ชายจนออก
 นอกหน้า พระที่ไม่สำรวม และผู้ที่มีความมกพร่อง
 ทางกายภาพ ร่างกายอัปลักษณ์และพิการ เป็นต้น

นอนสาหล่าหลับตาแม่สิ่ก้อม
 แม่ไปใ้สือเอาใ้มาหา
 แม่ไปนาสิ่เอาปลามาด้อน
 แม่เลี้ยงหมอนอยู่ป่าสวนหมอน
 แม่ไปใ้เห็นไก่เขี่ยมา
 แม่ไปนาเห็นควายกินกล้า
 เห็นกระแตใ้ไตซอน
 จอนฟอนใ้ใ้ไม้สาว
 แม่หม้ายเฮ็ดเพศเหลือตัว
 หมากน้ำเต้าห้อยแกว่งฝ่าเฮือน

เพลงกล่อมเด็กดังกล่าวแสดงทัศนะของคน
 อีสานต่อแม่หม้ายในทำนองตำหนิว่า “แม่หม้ายเฮ็ด
 เพศเหลือตัว” หรือกล่าวถึงแม่หม้ายที่มีพฤติกรรม
 ยั่วผู้ชายหรือใ้ทำผู้ชายจนออกนอกหน้า ทั้งๆ ที่
 ตนเองก็แก่จนหมยานห้อยโตงเตงแล้ว ซึ่งในเพลง
 กล่อมเด็กใ้เปรียบทรวดทรงของแม่หม้ายกับลูกน้ำ
 เต้าที่ห้อยแกว่งอยู่ข้างฝ่าบ้าน หรือในบางเพลง
 กล่าวว้า

นอนสาหล่าหลับตาสาแม่เด้อ
 นอนสาหล่าหลับตาแม่สิ่ก้อม
 นอนอู่แก้วนอนแล้วแม่สิ่กวย
 แม่สิ่ไปเข็นฝ่ายเดือนหงายเว้าผู้บ้าว
 แม่สิ่หาพ่อน้ำมาเลี้ยงใ้สูง

ฝูงหมู่ฝูงแม่ป่าอาวอาเพิ่นบ่เบิ่ง
เพ็งก็เพ็งบ่ได้กายไกลเพิ่นสิขัง
หลังกับแสบตอแ่งกันอยู่
เพิ่นเทิ่งดีเทิ่งฆ่าแม่เจ้าตั้งหมา

เพลงกล่อมเด็กข้างต้น กล่าวถึงแม่หม้าย
ทำนองตำหนิว่า ประพฤติตนไม่เหมาะสมกับ
สถานภาพของตน อยากมีสามีใหม่จนออกนอกหน้า
โดยออกไป “เข็นฝ้าย” หรือ “ปั่นฝ้าย” เหมือนกับ
ว่าตนเองยังเป็นสาว ๆ ซึ่งการ “เข็นฝ้าย” นั้นเป็น
วัฒนธรรมดั้งเดิมที่กลุ่มหญิงสาวที่จะปฏิบัติกันหลัง
จากการทำนา ในบางท้องถิ่นเรียกว่า “ลงช่วง” กล่าว
คือหญิงสาวจะต้องนั่งปั่นฝ้ายบริเวณนอกชานบ้านที่
โล่งไม่มีหลังคาปกคลุม ในระหว่างที่ปั่นฝ้าย อยู่那儿
ก็จะมีหนุ่ม ๆ คอยเกี้ยวพาราสี หากรักชอบกันจริงๆ
ฝ้ายชายก็จะส่งผู้หญิงไปสู้ออและแต่งงานกันตาม
ประเพณี การกล่าวถึงหญิงหม้าย “ไปเข็นฝ้ายเดือน
หงายเว้าผู้บ่าว” เป็นการแสดงทัศนะเชิงตำหนิและ
ว่าเสียศีลแม่หม้ายนั่นเอง

กลุ่มชนอีสานมักจะมีผู้หญิงที่เป็นแม่หม้าย
แม่ร้างในแ่งลอบอยู่เสมอ โดยเฉพาะกลุ่มแม่ร้าง มัก
จะถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ดี ประพฤติตนไม่เหมาะสม
จึงถูกสามีทอดทิ้งไป ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ชายเจ้า
ชูตัวไปก็มักจะมองว่าพวกแม่หม้ายแม่ร้างนั้นหัวเหว
และยังมีความปรารถนาในเรื่องเพศอยู่เช่นเดียวกัน
ในบางครั้งแม่หม้ายแม่ร้างก็เข้าใจในสถานภาพของ
ตนเอง และเข้าใจทัศนะของคนรอบข้างในสังคม
เดียวกันว่ามองตนอย่างไร จึงเกิดความน้อยเนื้อ
ต่ำใจในวาสนาและชะตาชีวิตของตนเอง ดังนั้นเพลง

กล่อมเด็กอีสานบางเพลงจึงแสดงทัศนะทำนองประ
ชดประชันผู้ไกลชิดด้วยเช่นเดียวกัน เช่น

นอนสาหล่าหลับตาเจ้าอย่าเ็นหาพ่อ
พ่อแ่มเจ้าอย่าเ็นหาไฟ
นอนสาหล่านอนอยู่สายไหม
เจ้าอย่าให้เือนไกลเพิ่นสิต้า
เจ้าอย่าให้เือนไกลเพิ่นสิขัง
นอนสาหล่าเเอเเอแมสิก่อม
นอนอยู่แ้วนอนแล้วแมสิกาย

นอกจากนี้ในเพลงกล่อมเด็กอีสานบางเพลง
ยังแสดงทัศนะของตนเองต่อผู้ที่มีความบกพร่องทาง
กายภาพ ไม่ว่าจะผ่านทางด้านรูปลักษณ์หรือความ
พิการ ถึงแม้ว่าจะแสดงทัศนะในแง่ลบ แต่ก็เป็นการ
แสดงทัศนะทำนองตลขบขันมากกว่าการดูถูก
เหยียดหยามหรือซ้ำเติม เช่น

แป้งแป้ง หมาน้อยเหยียบไฟ

เหยียบบาดได้แป้งแป้งบาดนั้น
ก็ได้แม่มิ่งแล้วขา**แป้ว** จึงเห็น
เป็นกรรมเวรของกูเองดอก
บัดมิ่งออกมาแล้วแ่งให้แ่งแ่อ
กุสิหักคอเฮ็ดแ้วกินยามเมื่อแลง
บ่เฮ็ดดอกคำแ่งลูกฮักของพ่อ
อย่าให้ทอพ่อสิเฮ็ดงาน

เพลงกล่อมเด็กดังกล่าวแสดงทัศนะของสามี
ที่มีต่อภรรยาของตนในทำนองตำหนิว่า เป็นคนขา
ลายและมีแผลเป็นที่เกิดไฟไหม้ ซึ่งตนเองก็ไม่
ทราบมาก่อน มารู้หลังจากที่แต่งงานกันแล้ว ซึ่งก็
แก้ไขอะไรไม่ได้แล้วคงได้แต่เพียงกล่าวว่าเป็นเวร
กรรมของตนเองที่ต้องมีเมียขาลาย

แป้งแป้ง หมายถึง อาการยื่นขาออกของคนที่ถูกไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวก (ปริชา พิณฑอง 2532 : 522)

แป้ว หมายถึง รอยแผลเป็นที่เกิดจากไฟไหม้ (ปริชา พิณฑอง 2532 : 524)

ແລ່ເອ້ຍແລ່ໄປຕິກແກ່ນຳພໍ
 ຫຼັກກ່ວ່າວມີແຕ່ຂີ້ຕົມ
 ເລື້ຍເບິ່ງຜູ້ແຈ້ງປານຫຼ້າແກ່
 ເລື້ຍເບິ່ງແຈ້ງປານບັ້ງຂ້າວຫຼາມ
 ວ່າແມ່ນຄຣາມທາຍຢູ່ຫຼ້າທ້ອງ
 ປາກອ່ອນມື່ງຄືຈັງ ... ຄວາຍ
 ຫຼ້າຮຸ່ນລຽຍຄືຜິດກຳແລ່
 ແລ່ເອ້ຍແລ່ໄປຕິກແກ່ນຳພໍ

เพลงกล่อมเด็กดังกล่าว แสดงทัศนคติเกี่ยวกับเด็กที่ผิวดำหน้าตามอมแมมในทำนองตลกขบขันว่าเด็กเนื้อตัวดำไปทอดแหกับพ่อ ไบหน้ากลมๆ มีแต่ขี้โคลน ฝุ่นแดงๆ เหมือนหนูก้าแห้ง หน้าแข้งดำ เหมือนกับบั้งข้าวหลามที่เผาไฟจนดำ หน้าท้องหรือพุงก็ดำเขียวเหมือนกับครามย้อมผ้า เป็นต้น

เพลงกล่อมเด็กอีสานที่แสดงทัศนคติแบบเอ็กโซเทริก

เพลงกล่อมเด็กอีสานที่แสดงทัศนคติแบบเอ็กโซเทริก หรือการแสดงทัศนคติของคนอีสานต่อคนกลุ่มอื่นว่าเป็นคนอย่างไร เพลงกล่อมเด็กอีสานที่แสดงทัศนคติแบบเอ็กโซเทริกมีไม่มากนัก อาจจะเป็นเพราะชาวอีสานมีสังคมที่เรียบง่าย มักอยู่กันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้านและดำเนินวิถีชีวิตไปตามวิถีทางวัฒนธรรมของกลุ่มตนเองโดยที่ไม่สนใจกลุ่มอื่นๆ เท่าไรนัก เท่าที่ศึกษาพบว่าการแสดงทัศนคติต่อคนกลุ่มอื่นนั้นมักแสดงทัศนคติในแง่บวกมากกว่าในแง่ลบ และเป็นการแสดงทัศนคติทำนองชื่นชม ยกย่องสรรเสริญ และในบางครั้งยังแสดงความรู้สึกขาดกลัวต่อผู้ที่มีอำนาจในระดับชุมชนเจ้านาย ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านสถานภาพทางสังคมของทั้งสองฝ่าย เช่น

ນາຍອຳເກວເພີ່ນກິ່ວເຈົ້າຮູ້
 ນອນໃນູ່ໄຟເຫັນກິ່ວຍາກຮຸ່ມ
 ຍາມຫົວລຸ່ມໂອມດອກພວງຟີ
 ຍາມເຕືອນສີ່ໂອມດອກອັງບານ
 ແມ່ຕ້ອງກອບກາຍລູກນ້ອຍ
 ນອນສາເດືອນຫຼັບຕາສາຫຼ່າຫຼັບຕາສາເດືອນ
 ນາຍອຳເກວຕີເບຣ໌ຫົວລ້ານ
 ເຈົ້າບຸ່ຍຳເພີ່ນສີມາຕອນປີ ເພີ່ນສີມາຕອນປີ
 ນອນສາຕີ່ຫຼັບຕາສາຫຼ່າ

จากการศึกษาเพลงกล่อมเด็กอีสานตามแนวประณามวาตะ (Blason populaire) การแสดงทัศนคติแบบเอ็กโซเทริกในแง่บวกมักจะเป็นการยกย่องกันเองภายในกลุ่ม ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีภายในกลุ่ม ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ส่วนการแสดงทัศนคติในแง่ลบนั้น เป็นการแสดงทัศนคติที่ไม่รุนแรง ส่วนมากเป็นการแสดงทัศนคติในทำนองตำหนิ ประชดประชัน และตลกขบขัน ส่วนการแสดงทัศนคติแบบเอ็กโซเทริกมักแสดงทัศนคติในแง่บวกมากกว่าในแง่ลบ ซึ่งเป็นไปตามสภาพสังคมและความแตกต่างกันด้านสถานภาพทางสังคมระหว่างชาวบ้านกับเจ้านาย ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชาวบ้านมักจะนิยมยกย่องผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าตนมากกว่าการตำหนิ และในบางครั้งอาจแสดงทัศนคติและความรู้สึกเกรงกลัวผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่าตนอีกด้วย

อย่างไรก็ตามการนำเอาทัศนคติแบบเอ็กโซเทริก (Esoteric) และทัศนคติแบบเอ็กโซเทริก (Esoteric) ของ Wm. Hugh Jansen มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์เพลงกล่อมเด็กอีสานนั้นเป็นวิธีการศึกษาข้อมูลทางคติชนอีกวิธีการหนึ่งที่น่าสนใจซึ่งวิธีดังกล่าวอาจจะนำไปใช้กับเพลงพื้นบ้าน หรือนิทานก็ได้ ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับประเภทของข้อมูล

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อัดถการ. **อุทธยาความอยู่รอดในรอยรั้ว**. อยุธยา : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา, 2526.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **วิเคราะห์เพลงเด็กอีสาน**. เอกสารทางวิชาการ ศูนย์ศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2522.
- นัตตา สุนทอง. **การวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน จากตำบลตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร**. วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2540.
- ปรีชา พิณทอง. **สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2532.
- เยาวเรศ สิริเกียรติ. **เพลงกล่อมเด็กไทย**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521.
- Jansen, Wm.Hugh. "The Esoteric-Exoteric in Folklore," **The Study in Folklore**, edited by Alan Dundes. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, N.j., 1965. pp. 43-51.